

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 316.334:37+316.6

Н.М. ГОРДІЄНКО

ШЛЯХИ ЗАСВОЄННЯ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ МОЛОДЦЮ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У статті розглянуто соціальну норму як елемент суспільної свідомості; висвітлено погляди дослідників на соціальні норми як феномен з точки зору соціології; обґрунтовано домінуючу роль освітніх інститутів у засвоєнні особами з інвалідністю соціальних норм і напрацюванні досвіду їх дотримання у повсякденному соціальному житті, оскільки освітні установки діють цілеспрямовано, системно, спираючись на принципи соціальної структури людини; запропоновано конкретні шляхи організації осіб з інвалідністю на засвоєння визнаних суспільством соціальних норм та їх дотримання у процесі соціальної практики; охарактеризовано інші соціально значущі сфери впливу на осіб з інвалідністю: сімейне середовище, державні й недержавні структури, включеність у практичну діяльність, заняття спортом і оздоровчою фізичною культурою.

Ключові слова: діти з інвалідністю, соціальна норма, соціальне середовище, соціалізація, інтеграція.

Соціальна норма як елемент суспільної свідомості – це завжди правило, вимога суспільства до особистості, в якій означені об'єм, характер і межі можливого й допустимого в її поведінці. Тому соціальні норми виступають як регулятори не будь-якої діяльності людини, а тільки її суспільної діяльності. У зв'язку з цим особистість під впливом різних чинників, як об'єктивних, так і суб'єктивних, випрацьовує для себе індивідуальні правила життя, які можуть або співпадати з існуючими в суспільстві нормами, або вступати з ними в суперечності. На думку Д. Ядранського, важливість соціальних норм полягає в тому, що вони допомагають правильно орієнтувати свою поведінку щодо інших, здійснювати власні дії так, щоб вони не суперечили діям інших [15, с. 22].

Соціальні норми – це єдність трьох сторін: по-перше, вони – елементи суспільної свідомості, по-друге, вони – елементи індивідуального, по-третє, вони – практичний результат кореляції особистістю своїх індивідуальних правил життя з правилами й нормами, визнаними в певному суспільстві, групі. Від ступеня єдності цих моментів залежить ступінь узгодженості поведінки особистості з соціальними нормами, визнаними в суспільстві [1, с. 48].

Існування соціальних норм передбачає функціонування механізмів їх закріплення і передачі з покоління в покоління, що в кінцевому рахунку є найважливішим аспектом життєдіяльності суспільства. Норма не є прос-

тим відображенням реального стану справ, вона фіксує певний оптимальний стандарт діяльності, який не здійснюється повністю у жодному випадку [16, с. 34].

Оскільки соціальні норми визначають рівень суспільної свідомості, рівень індивідуальної свідомості і рівень здатності особистості дотримуватись їх у повсякденному житті, щоб почувати себе повноцінним членом суспільства, то дітей і молодь слід навчити діяти відповідно з ними. Перед цим дітей і молодь слід навчити усвідомлено їх виконувати. Практика показує, що до повноліття такою категорією дітей і молоді опікуються державні і недержавні органи у взаємозв'язку з сім'єю або без неї. А коли людина досягає повноліття, вона мусить самотійно або з деякою допомогою облаштовувати власне життя. Успішність її взаємодії з навколишнім середовищем залежить від того, наскільки якісно вона засвоїла і дотримується соціальних норм співіснування з іншими до власного повноліття.

Інвалідність як соціальний феномен з соціологічної точки зору – це “ненормована норма” або “нормальне відхилення”, залишається важливою проблемою, яку з різних боків вивчали такі вчені, як Є. Дюркгейм, М. Вебер, Р. Мертон, П. Бергер, Т. Лукман, П. Бурд'є, А. Ковальова, Л. Виготський та ін.

У ракурсі феноменологічного підходу (П. Бергер, Т. Лукман, А. Щюц, Є. Ярсая-Смирнова, Д. Зайцева, Н. Шапкіна та ін.) розкривають соціокультурну природу нетиповості індивіда. Цей феномен формується і транслюється усім його соціальним оточенням як на рівні макросоціуму, так і на рівні мікросоціуму.

Інвалід – це будь-яка особа, яка не може самотійно забезпечити повністю або частково потреби нормального життя особистого чи соціального через наявність вроджених або придбаних недоліків фізичного, розумового чи психічного характеру [1, с. 23], а інвалідність – це повна або часткова втрата можливостей брати участь у нормальному житті суспільства на рівних з іншими громадянами через фізичні й соціальні перепони. [2, с. 31].

У контексті цього дослідження розглядаються шляхи засвоєння соціальних норм молодим поколінням з інвалідністю, тобто, тією частиною з них, які частково втратили можливість брати участь у нормальному житті суспільства, але можуть жити досить активно й результативно за умови дотримання соціальних норм, визнаних у суспільстві, до якого вони належать через участь у житті різних мікросоціумів, з якими вони безпосередньо спілкуються і взаємодіють. Соціальні стосунки – одна з найважливіших соціальних систем, яка відображає діалектичні взаємозв'язки індивідів і їх спільнот у всіх сферах життєдіяльності. Вони формуються в сім'ї, дошкільному закладі, в школі, в професійному або вищому навчальному закладі, а також в процесі вільного спілкування у соціальному середовищі.

М.П. Лукашевич і В.Т. Солодков [3, с. 50–51] доводять, що соціальні стосунки виникають у зв'язку з реалізацією потреб та інтересів, досягнен-

ням певних життєво важливих цілей окремими людьми або групами людей. Усвідомлені людські потреби називаються соціальними потребами та інтересами. Слід зазначити, що методи й форми задоволення потреб та інтересів не повинні суперечити соціальним нормам, яких дотримуються інші члени цього суспільства чи окремої групи людей. Усвідомлення цих норм і процес набуття досвіду діяти відповідно до соціальних норм, визнаних у суспільстві, найефективніше здійснюється у період дошкільного і шкільного навчання і виховання. Дошкільні, шкільні й інші освітні установи виступають носіями знань про соціальні норми, а також соціальні структури, де відпрацьовується досвід користування цими знаннями, формується здатність жити за нормами, визнаними цим суспільством. Ця здатність забезпечує соціальну орієнтацію особистості і впливає на формування позитивних соціальних стосунків.

М.П. Лукашевич і В.Т. Солодков [3, с. 56–57] виділяють деякі особливості соціальних стосунків в освітніх закладах, у яких, як правило, і проходить цілеспрямоване формування найважливіших соціальних норм. По-перше, соціальний інститут освіти інтегрує своєрідність стосунків усіх соціальних структур суспільства (класової, демографічної, етнічної, територіальної, професійної та ін.); соціальні стосунки будуються в єдності поточних і перспективних інтересів його суб'єктів і суспільств у цілому. По-друге, соціальні стосунки мають особистісно-груповий характер: вчитель у процесі заняття вибирає такі способи взаємодії, щоб одночасно вступати в діловий контакт з цією групою учнів, а сукупність різних учнівських індивідуальностей ініціюють творчий потенціал і підтримують професійне натхнення вчителя, забезпечуючи соціальний розвиток кожного із них. По-третє, соціальні стосунки можуть бути проблематичними, адже в цьому процесі беруть участь люди з якісно різним рівнем свідомості, знань і життєвим досвідом. По-четверте, учасники соціальних стосунків виходять із необхідності взаємодії як в інтересах освіти й виховання, так і в особистих інтересах. Процес навчання і виховання переплітає соціальні стосунки через оволодіння соціальними нормами і цінностями. Тут одночасно використовуються різні методи впливу й різнорівневе спілкування (суб'єкт-суб'єктне, суб'єкт-об'єктне). По-п'яте, найважливішою домінантою соціальних стосунків виступає соціальна (навчальна або виховна) група як первинна структура соціальної організації освіти.

Разом із тим, слід пам'ятати, що знання особливостей соціальних стосунків в освітніх закладах недостатньо для успішної соціалізації дитини, засвоєння нею життєво важливих соціальних норм, тому необхідно врахувати ще й соціальну структуру самої людини, її найбільш суттєві властивості. Зокрема, С.Г. Спасибенко [4, с. 71–73] виділяє такі принципи соціальної структури особистості:

1) цілісність людини (кожний компонент людини як цілісної системи слід розглядати в тісному взаємозв'язку з іншими);

2) необхідність загальносоціологічного конкретно-історичного аналізу ситуації та просторово-часових меж існування особистості;

3) виділення найбільш суттєвих компонентів-властивостей, необхідних і достатніх для об'єктивного аналізу й оцінювання людини як об'єкта і суб'єкта діяльності, спілкування, пізнання та спрямованості її життєдіяльності;

4) оскільки людина – динамічна система, то необхідно виділяти такі компоненти й механізми розвитку, які б дали змогу розглядати її не в статичності, а в процесі становлення, можливого вдосконалення, тобто важливо визначити соціальні функції, але не тільки статус, роль, а й процеси інтеріоризації (внутрішнього засвоєння людського досвіду) та екстеріоризації (втілення внутрішньої активності в предметну діяльність);

5) структура людини надзвичайно багатогранна, тому слід обмежитися двома основними принциповими положеннями, які діють одночасно, взаємопов'язано, хоч мають різну методологічну наповнюваність і практичне втілення. Перше положення – принцип координаційний (у кожної людини є здатність до діяльності, спілкування і пізнання, але в кожного вони проявляються по-різному); другий принцип – ієрархічний (більш загальні і складні властивості, якості людини домінують над властивостями нижчого рівня (наприклад, духовне здоров'я людини у більшості випадків визначає фізичне і психічне його здоров'я).

Вищезначені принципи слугують методологічною основою ставлення людини до об'єктів соціально-перетворювальної діяльності – природи, суспільства, мислення. Відповідно до цього, виділяються матеріально-перетворювальні й духовно-перетворювальні форми діяльності людини, дотримання нею відповідних соціальних норм у кожній з форм діяльності і формування та розвиток якостей особистості як об'єкта і суб'єкта діяльності, спілкування і пізнання. Зокрема, Л. Ваховський і С. Савченко [5, с. 5–6], аналізуючи дослідження проблеми соціалізації особистості, доводять, що “засвоєння і відтворення не покривають усього “поля” соціалізації, оскільки не вміщують в собі того явища, яке могло б бути названо соціальною творчістю”. Це означає, що під соціалізацією розуміється засвоєння, відтворення соціального досвіду й соціальна творчість самої особистості. Тільки такий трьохсторонній підхід до реалізації соціалізаційного процесу дає змогу цілеспрямовано впливати на соціалізацію особистості, на якісні зміни в різних аспектах її життя і життєдіяльності всього суспільства. Добре усвідомивши поняття і сутність соціалізації, основні чинники, стадії, форми, етапи соціалізації у молодому віці (до 23–25 років), знаючи особливості соціалізації в освітньо-виховних закладах і враховуючи принципи соціалізаційної структури самої особистості, а також домінуючі ознаки сучасної епохи, сучасного суспільства, в якому живе людина з інвалідністю, можна говорити про особливості засвоєння нею сучасних соціальних норм поведінки і діяльності та способи включення її в соціальне життя з метою

забезпечення її успішної інтеграції в суспільство. Виходячи з того, що основні соціалізаційні норми індивід засвоює до 23–25 років, є сенс зосередити увагу на особливостях соціалізації особистості з інвалідністю саме в освітніх закладах, бо саме в цей період індивід одержує систематичні знання, набуває соціального життєвого досвіду у процесі спілкування і співпраці з однолітками й дорослими, здоровими та інвалідами.

Мета статті – розкрити погляди вчених-соціологів на шляхи засвоєння соціальних норм дітьми та молоддю з інвалідністю у найважливіших видах соціальних інститутів як основи для їх соціалізації та інтеграції у суспільство.

Аналіз наукових джерел, присвячених розгляду і аналізу технологій формування соціальних норм дітьми й молоддю з інвалідністю засвідчують, що єдиної точки зору на розв’язання цієї проблеми немає. Більшість дослідників вважають, що найбільш значущим середовищем для засвоєння соціальних норм дітьми є освітні установи.

Так, зокрема, А.Й. Капська, О.Г. Карпенко, І.М. Пінчук [6, с. 48–49] стверджують, що саме освітнє середовище сприяє не лише тому, щоб дитина з інвалідністю могла вступати у формальні чи неформальні стосунки в освітньому просторі завдяки розвитку і збагаченню власної самоцінності, усвідомлення гідності “Я-особистості”, формуванню в собі впевненості й надії, віри в людину як носія гуманістичної ідеології, а й тому, щоб вона набувала досвіду інтеграції у суспільство через досвід включення у загальноосвітню діяльність у навчальному закладі.

З цією метою вони пропонують конкретні шляхи здійснення інтеграційних процесів – через створення в освітніх закладах класів здорових дітей і дітей з відхиленнями в розвитку, які працюють за своїми програмами, а в позаурочний час всі заходи готують разом, допомагаючи один одному; через організацію шкіл-побратимів, коли школи для здорових дітей і школи для дітей з інвалідністю зустрічаються, разом проводять свята, ігри, змагання та ін., де діти з обмеженими функціональними можливостями, наприклад, можуть показати високі результати в окремих видах діяльності, що дасть їм можливість відчувати себе повноцінними учасниками організованих дій, набути досвіду спілкування із здоровими людьми на рівних.

При цьому, на думку А.Г. Шевцова, звичайно, слід враховувати індивідуальні освітні потреби:

- 1) якомога раніше виявити порушення і рівень його складності;
- 2) спеціалізоване навчання і реабілітаційні процедури починати одразу ж після діагностування, незалежно від віку дитини;
- 3) вчасно визначати всі напрями розвитку “соціального вивиху”, їх роль в соціальному розвитку дитини, характер і зміст спеціального навчання, спрямованого на усунення вже виниклих і попередження нових соціальних вивихів;

4) у зміст навчання запроваджувати спеціальні завдання, спрямовані на розв'язання проблем у розвитку дитини, які відсутні у змісті освіти одноступенчатої, що не має вад;

5) у навчальний процес включати необхідні "обхідні шляхи" навчання, використанні специфічні засоби, які не застосовуються у освіті здорових дітей;

6) здійснювати систематичний контроль у відповідності з обраною програмою педагогічного інструментарію та технології навчання реальному розвитку дитини;

7) забезпечувати особливу просторову і часову організацію освітнього середовища;

8) усі близькі й дорослі, що оточують дитину, повинні брати максимально можливу участь у розв'язанні освітніх завдань дитини за межами освітньої установи і їх зусилля були скоординованими;

9) соціальна реабілітація засобами освіти не повинна закінчуватися шкільним періодом, а має організовуватись так, щоб забезпечити дитині здатність удосконалюватись протягом життя;

10) процес соціальної реабілітації дитини повинен здійснюватися кваліфікованими фахівцями різного профілю, компетентними у вирішенні завдань корекції розвитку дитини в ході навчання.

Задоволення вищезначених потреб у дітей та молоді з інвалідністю, на глибоке переконання А.Г. Шевцова [7, с. 36–37], буде сприяти забезпеченню соціальної адаптації та інтеграції у суспільство і визначатиме рівень засвоєння ними соціальних норм, визнаних у суспільстві як соціально значущих. Це, на думку А.Г. Шевцова [8, с. 61], забезпечуватиме право дітей та молоді з інвалідністю на спадкування культурно-історичного й соціального досвіду, досягнення максимально можливої для цих осіб інтеграції в суспільство в доступних для неї сферах.

Отже, освітнє середовище виступає як найважливіша складова загального соціального середовища для осіб шкільного віку й тих, хто навчається далі. Під соціальним середовищем у соціології розуміють економічні, політичні, соціальні й духовні умови, територіальні й інші спільноти тією мірою, якою вони впливають на свідомість та поведінку людини [9, с. 62]. Соціальне середовище, як стверджує П.О. Сорокін [10, с. 134], охоплює людину з моменту її народження і з того часу безперервно впливає на неї.

Паралельно з освітнім середовищем важливу роль у процесі засвоєння соціальних норм особою з інвалідністю відіграє сім'я, її соціальна культура, характер ставлення до дитини, соціально-реабілітаційна активність у медичній допомозі, активність у психологічній та інтелектуальній допомозі, характер спілкування і стосунків. Особливістю сімейного середовища, де проживають особи з інвалідністю, є те, що більшість батьків, за результатами досліджень, наприклад А.І. Капської, О.Г. Карпенко, І.М. Пінчука [6, с. 54], або виконують усі життєві завдання і вирішують проблеми за-

мість своїх дітей, або нав'язують дії і ретельно їх контролюють; батьки ж звичайних дітей в основному розподіляють життєві завдання і функції між ними й дітьми в загальній соціальній групі. Батьки, котрі мають двох і більше дітей, один із яких є інвалідом, дають останньому більше волі й можливості на відміну від дітей з інвалідністю, які в сім'ї не мають сестер і братів. Це можна пояснити не лише наявністю досвіду виховання, але й ширшими соціальними контактами. Одинокі матері, які мають одну дитину з інвалідністю, не можуть надати дитині соціальної свободи. Вони всі життєві обов'язки виконують за дитину й відмовляються від участі своїх дітей у групових діях. Особливості їхньої поведінки можна пояснити відсутністю досвіду сімейних взаємодій і позасімейних соціальних контактів. Відмову від соціальних взаємодій можна оцінити як страх за неуспіх дитини. Особливості поведінки родин із дітьми-інвалідами також полягають і в тому, що потреби, які вони декларують, різко відрізняються від реальних. Українські вчені – спеціалісти зі спеціальної педагогіки В.І. Бондар, В.В. Засенко, В.І. Берзін, Л.С. Вавіна та ін. [11, с. 201] – розробляли шляхи підготовки до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї, наголошують на необхідності соціальної реабілітації родин і розглядають її як вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб, об'єднань громадян та інших соціальних інституцій, спрямованої на здійснення системи організаційних, економічних, культурних, освітніх, лікувальних, оздоровчих та інших соціальних заходів щодо оновлення фізичного стану, честі, гідності, прав і свобод дітей та молоді. Звідси витікає необхідність включення людини з інвалідністю в активне суспільне життя, не замикаючись в колі сім'ї і у власній проблемі, розширювати власне освітнє й соціальне середовище.

Не менш важливе значення для засвоєння особою з інвалідністю має ставлення до неї державних і недержавних структур.

Накопичений міжнародний і вітчизняний досвід свідчить про те, що вирішення тих чи інших проблем можливе лише в межах моделі, де органічно поєднана цілеспрямована політика держави, її права, економічні, організаційні й наукові можливості, з одного боку, та ініціатива, інтереси відповідної соціальної групи населення – з іншого. На організаційному рівні розв'язання соціальних проблем найкраще реалізується через неформальне, конструктивне партнерство державних і недержавних інститутів, які безпосередньо представляють інтереси відповідної соціальної групи.

У сучасному українському суспільстві склалася така ситуація, в якій кожний громадянин, у тому числі й люди з інвалідністю у повсякденному житті мусять покладатися на самих себе, а готувати в них здатність інтегрувати в суспільство і реалізуватися в ньому повинна освітня установа. Усім змістом навчально-виховного процесу та основною його складовою, за дослідженнями І.С. Кона [12, с. 170], мусить бути засвоєння ними системи соціальних норм, цінностей і за рівнем їх засвоєння повинен визначи-

тися результат соціалізації. Виходить, що при розробці, апробації і впровадженні будь-яких моделей, конкретних технологій соціальної допомоги чи захисту осіб з інвалідністю доцільно виходити не тільки з потреб вузько-професійної спрямованості соціальної роботи, як дії з надання їм допомоги, а й із стратегічно-перспективного соціального завдання встановлення взаємовигідного паритету між окремими громадянами й суспільством. Спираючись на власні інтереси й можливості вибору способів дій для їх задоволення, будується модель поведінки будь-якої особи і своєрідна модель поведінки та життєдіяльності особи з інвалідністю. Ця модель поведінки мусить бути такою, щоб не суперечити тим соціальним нормам, які визнані суспільством (правові й моральні). Раціональну модель поведінки особі з інвалідністю вибудувати дуже важко, тому вся робота по засвоєнню нею базових соціальних норм і цінностей, як доводить В.Є. Савка [13, с. 438–440], виступає як діяльність з надання особі з інвалідністю допомоги з метою відновлення, збереження, покращення її здатності до соціального функціонування.

Цікаву думку щодо осіб з інвалідністю висловлюють В.В. Засенко і А.А. Колупаєва [14, с. 45], які стверджують, що головною метою навчання і виховання мусить бути формування у дітей, підлітків і молоді з інвалідністю спроможності нарівні із здоровими однолітками нести соціальні навантаження, сприймати інтелектуально-естетичні цінності суспільства, опанувати морально-етичні норми людських взаємин.

Не менш важливою складовою і особливістю успішного засвоєння і виконання молоддю з інвалідністю соціальних норм є здатність їх до виробничої діяльності. Участь їх у виробничій діяльності розширює спілкування взагалі і професійного спілкування зокрема. Готовність до такого спілкування і діяльності формується через засвоєння соціальних норм у процесі загального, профорієнтаційного та професійного навчання, які забезпечуються умовами шкільної, і професійної освіти. Особливістю і шкільної і професійної освіти у дітей і молоді з інвалідністю є:

- 1) доведення до їх свідомості необхідності і здатності до виробничої діяльності;
- 2) виявлення і розвиток їх індивідуальних здібностей і можливостей для розвитку цієї здатності;
- 3) напрацювання з ними шляхів самореалізації у виробничій діяльності з урахуванням своїх індивідуальних особливостей і потенційних можливостей;
- 4) формування установки і впевненості у змозі долати життєві труднощі, перешкоди, пов'язані з інвалідністю, на шляху до досягнення мети.

Якщо ці особливості цієї категорії осіб будуть враховані у навчально-виховному процесі, то сама система роботи в освітніх закладах буде сприяти засвоєнню визнаних у суспільстві соціальних норм, і за цієї умови

діти й молодь з інвалідністю будуть жити повноцінним активним життям на рівні із своїми здоровими ровесниками.

Однією з перешкод до засвоєння визначених у суспільстві соціальних норм і формування в особистості з інвалідністю позитивного ставлення до людей і суспільства в цілому є стан її здоров'я. Якщо він незадовільний, то дуже важко цій категорії людей вибрати моделі поведінки, адекватні конкретній ситуації, особливо в таких випадках, коли вона реально відчуває себе безпомічною через свою інвалідність. Тому одним зі шляхів залучення дітей і молоді з інвалідністю до активної соціальної і професійної діяльності є створення сприятливих умов для їхньої фізичної активності, для занять фізкультурно-оздоровчою і спортивною діяльністю. Вона може бути організована як у межах освітнього закладу, так і поза його межами.

Серед низки чинників, які сприяють розширенню рухової активності, одне з головних місць займає оздоровча фізична культура.

Фізкультура і спорт, завдяки активізуючому впливу на організм, підвищенню рівня фізичної підготовки, розширенню кола людей для спілкування, стимуляції духу змагання розглядається як оздоровче середовище, яке вміщує елементи соціального середовища і сприяє засвоєнню та додержанню визнаних певним суспільством соціальних норм.

Соціальна значущість фізкультури і спорту для особи з інвалідністю полягає ще й у тому, що вона, систематично виконуючи фізичні вправи, здатна коректувати й компенсувати свої вади. Водночас формуються в особи з інвалідністю певні характерологічні риси: воля, наполегливість, організованість, активність, сміливість та ін.

Другим важливим чинником і особливістю фізично-оздоровчого середовища для формування соціальних норм і набуття досвіду соціальної особистості є інваспорт. Якщо фізичне виховання створює початкову базу для розвитку фізичних здібностей, то масовий спорт сприяє повному розкриттю цих здібностей, дає змогу відчути здатність долати труднощі й відчувати насолоду від своїх успіхів.

Вищезначене дає змогу зробити висновок про те, що фізкультурно-оздоровча робота – суттєвий компонент у структурі системи засвоєння особою з інвалідністю соціальних норм, завдяки розширеним можливостям у спілкуванні, духу змагання, досвіду подолання перешкод і досягнення певних успіхів, позитивним емоціям – все це розширює в цілому соціальний досвід, а саме оздоровче середовище стає і соціальним середовищем, що активізує всі реабілітаційні процеси, тому його можна вважати реабілітаційним середовищем.

Висновки. Аналіз значущості вищезначених видів середовища й особливостей їх впливу на формування в осіб з інвалідністю визнаних суспільством соціальних норм дав змогу зробити висновок про те, що оскільки вони у сукупності забезпечують засвоєння і досвід використання соціальних норм у повсякденному житті, сприяють максимально повній соціалі-

зації та інтеграції у суспільство, то їх можна вважати базовими в розробці програми дій, спрямованих на включення осіб з інвалідністю у повноцінне соціальне життя. Базовими середовищами для засвоєння соціальних норм і напрацювання досвіду їх використання є: освітнє, сімейне, виробниче, оздоровче середовище при допомозі державних і недержавних структур і об'єднань. Подальший розвиток ця проблема знайде у розробці моделі і програми щодо засвоєння соціальних норм молоддю з інвалідністю.

Список використаної літератури

1. Ваховский Л.О. О содержательной стороне социализационного процесса в современных условиях / Л. Ваховский, С. Савченко // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 4–8.
2. Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху. – К., 2002. – 85 с.
Кон И.С. Психология старшеклассника : пособие для учителей / И.С Кон. – М., 1980. – С. 170.
3. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
4. Лукашевич Н.П. Социология образования : конспект лекций / Н.П. Лукашевич, В.П. Солодков ; под ред. Н.П. Лукашевича. – К. : МАУП, 1997. – 224 с.
5. Пеньков Е.М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории / Е.М. Пеньков. – М. : Мысль, 1972. – 198 с.
6. Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї: поради батькам / В.І. Бондар, В.І. Берези́нь, Л.С. Савіна та ін. ; за ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К. : Наук. Світ, 2005. – 256 с.
7. Савкіна В.Є. Соціальна робота в Україні: історичні традиції і сучасність / В.Є. Савкіна // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2002. – С. 438–440.
8. Сорокин П.А. Общедоступный учебник по социологии. Статьи разных лет / П.А. Сорокин. – М. : Наука, 1994. – 225 с.
9. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями / за ред. проф. А.Й. Капської. – К. : ДЦССМ, 2003. – 168 с.
10. Спасибенко С.Г. Социальная структура человека / С.Г. Спасибенко // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – № 1. – С. 64–79.
11. Холостова Е.И. Социальная реабилитация : уч. пособ. / Е.И. Холостова, Н.Ф. Деменьева. – 2-е изд. – М. : Дашков и “К”, 2003. – 340 с.
12. Шевцов А.Г. Методичні основи соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я : монографія / А.Г. Шевцов. – К. : НТІ “Інститут соціальної політики”, 2004. – 240 с.
13. Шевцов А.Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія / А.Г. Шевцов. – К. : Соцінформ, 2004. – 200 с.
14. Ядранський Д.М. Норма праці: соціальний зміст і значення : монографія / Д.М. Ядранський. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 324 с.
15. Ядранский Д.Н. Норма труда: социологическое измерение : монография / Д.Н. Ядранский. – Запорожье : Просвіта, 2012. – 520 с.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2013.

Гордиенко Н.Н. Пути усвоения социальных норм молодёжью с инвалидностью

В статье рассматривается социальная норма как элемент общественного сознания; раскрываются взгляды исследователей на социальные нормы как феномен с точки зрения социологии; обосновывается доминантная роль образовательных ин-

ститутів в освоєнні людьми з інвалідністю соціальних норм і нароботке опыта их соблюдения в повседневной социальной жизни, поскольку образовательные учреждения действуют целенаправленно, системно, опираясь на принципы социальной структуры человека; предлагаются конкретные пути организации лиц с инвалидностью на усвоение признанных обществом социальных норм и их соблюдение в процессе социальной практики; характеризуются другие социально значимые сферы влияния на лиц с инвалидностью: семейная среда, государственные и негосударственные структуры, включённость в практическую деятельность, занятия спортом и оздоровительной физической культурой.

Ключевые слова: *дети с инвалидностью, социальная норма, социальная среда, социализация, интеграция.*

Gordienko N. Mastering ways of social norms by youth with disability

The social norm as an element of social consciousness is always the rule, the requirement of a society to an individual, which defines the volume, the nature and limits of the possible and permissible in its behavior. Thereby an individual under the influence of different factors, as objective so subjective, draws up for itself an individual rules of life that can either coincide with the existent social norms or to conflict with them. The social norms are the unity of three parties: firstly they are the elements of the social consciousness, secondly they are the individual elements, and thirdly they are the practical result of the correlation of a person's individual rules of life with rules and norms that are recognized in a society or a group. The degree of unity of all these moments influences on the fact if an individual behavior coincide with the social norms recognized by society or not.

Key words: *children with disability, social norm, social environment, socialization, integration.*